

Smittan som spred sig snabbare än coronaviruset

Falsk och vilseledande information under coronakrisen 2020

Emma Ricknell

The virus that spread faster than SARS-CoV-2: False and misleading information during the Corona crisis 2020

Not only did a pandemic break out in 2020. There was also an outbreak of a so-called “infodemic” of previously unforeseen magnitude, as information regarding the new corona virus, both accurate and inaccurate, rapidly flooded the Internet. Among the false and misleading information that quickly started to spread, three themes were among some of the most commonly occurring: the origin of the virus, alternative medical advice, cures and treatment and the vaccine. This paper discusses the three themes based upon recent research, and argues that they were each fairly predictable. Not only was the demand for information regarding the new virus enormous – and understandably so – but the groundwork for misinformation on the different themes had already been laid. Some of the false information therefore got off to a flying start. The paper concludes that remedies to address this kind of information suffer from the inherently very high level of uncertainty that follow significant health emergencies, which in turn sets the bar very high in terms of accurately addressing false claims.

Inledning

Under vårvintern 2020 tog spridningen av det nya coronaviruset fart. Men det var inte bara covid-19-viruset som fick utbrott i land efter land. Världshälsoorganisationen (WHO) deklarerade i mars att en pandemi brutit ut, men hade även börjat varna för ett annat globalt hot som spred sig snabbare än viruset självt: en så kallad “infodemi” kunde konstateras. En infodemi kan enligt WHO karakteriseras av ett överflöd av information i samband med

Emma Ricknell är verksam vid Institutionen för statsvetenskap, Linnéuniversitetet.
E-post: emma.ricknell@lnu.se

en hälsokris. Både korrekt och inkorrekt information omfattas av definitionen, men det är främst det senare som problematiserats. Detta beror på att under en infodemi kan olika typer av felaktig information och rykten spridas på ett sätt som kan hämma ett effektivt folkhälsoarbete och skapa förvirring och misstro bland människor (The United Nations Department of Global Communications (DGC) 2020). Under dessa förhållanden när Internet översköljs av information kan en individ som söker information på nätet om den pågående pandemin teoretiskt sett under en och samma dag stöta på artiklar, forumposter, tweets, videor och annan slags information som hävdar att coronaviruset är ett påhitt och de som menar att apokalypsen med massdöd och svält som följd av pandemin står inför dörren. Viktig information från olika slags myndigheter och som syftar till att värna om människors hälsa utifrån befintlig medicinsk expertis tävlar alltså under en infodemi om uppmärksamheten i, som WHO ser det, en "tsunami av information" (Zarocostas 2020).

Förekomst av information som kan förvirra, chocka eller oro, vare sig medvetet eller inte, är dock på intet sätt en ny utveckling. Ryktesspridning och felaktig information i samband med ett omfattande sjukdomsutbrott har förekommit i århundraden. Ett modernt exempel är HIV-epidemin, som tidigt präglades av rykten och konspirationsteorier som ifrågasatte virusets existens; ett ifrågasättande som visat sig vara långlivat och haft allvarliga följder för människors hälsa (Mian & Shan 2020). I sammanhanget virusepidemier finns vidare en rad exempel bara från 2010-talet, där forskningen uppmärksammat förekomsten och spridningen av falsk information om både Ebola- och Zika-viruset på sociala medier såsom Facebook, YouTube och Twitter (se t.ex. Fung et al. 2016, Nagpal et al. 2015a, 2015b; Oyeyemi, Gabarron & Wynn 2014, Sharma et al. 2017).

Tänkbara mönster och potentiella risker med att människor tar del av falsk information i samband med ett allvarligt hälsoläge, t.ex. att man utsätter sig själv eller andra för fara, fanns alltså redan på radarn vid covid-19-virusets intåg för den som höll sig uppdaterad. Å andra sidan, trots att argument således kan framföras om att förekomsten av falsk och vilseledande information var högst förutsägbar, tog covid-19-situationen till helt nya höjder (Jamison et al. 2020). Syftet med den här artikeln är att diskutera några av de mest förekommande teman som forskningen hittills kunnat identifiera bland den oerhörda mängd felaktig, falsk och på olika sätt vilseledande information om coronaviruset som figurerat online under 2020. Artikeln berör också möjliga mekanismer bakom spridningen av problematisk information under respektive tema. Då ämnet av sin natur är omfattande och dessutom i skrivande stund fortfarande är ett pågående studieobjekt inom forskningen görs dock inga anspråk på att vara heltäckande. Texten avslutas med en diskussion om förutsägbarhet visavi osäkerhet när det gäller informationsspridning under pandemin. En kort redogörelse för ett antal i kontexten centrala termer är emellertid först på sin plats.

Centrala termer

På grund av den stora mängd information den så kallade "infodemin" omfattar, kan ett brett spektrum av problematisk information identifieras. Det finns information som är vilseledande eller felaktig, såsom rykten eller manipulerad framställning av data, men där det inte finns ett underliggande syfte att sprida den utifrån att den är falsk. Det kan mycket väl vara så att när sådan information publiceras eller sprids sker det med goda intentioner, t.ex. för att informationen verkar oerhört viktig för ens medmänniskor. I motsatta änden finns det information som också kan definieras som falsk, men där publicering och spridning har ett avsiktligt syfte, t.ex. för att skapa oro, polarisering och förvirring, för vinnande syfte och/eller som del av en organiserad påverkanskampanj. Den förstnämnda kategorin information brukar benämnas *missinformation* och den sistnämnda *desinformation* (Allcott & Gentzkow 2017; Tandoc, Lim & Ling 2018).

Bortom denna grundläggande distinktion finns det dock en rad andra sätt som information kan kategoriseras på. När det gäller falsk information som relaterar till covid-19 har den på engelska allt som oftast benämnts som "misinformation" (Baines & Elliot 2020), en relativt intuitiv samlingsterm men som alltså enligt distinktionen ovan kan omfatta så pass olika slags information, t.ex. när det gäller syfte och i förlängningen avsändare och omfattning, att analyser som bygger på enbart en sådan kategori riskerar att bli onödigt ytlig. Infodemin har dock redan och kommer även framöver att främja konceptuell utveckling inom forskningen; ett exempel är Baines och Elliot (2020) som föreslår fyra kategorier – *information*, *misinformation*, *disinformation* och *malinformation* – där den sistnämnda termen hänvisar t.ex. en bild eller video som är autentisk och inte manipulerad på något sätt men som på ett vilseledande sätt återanvänds i en ny kontext och får en ny, fabricerad innebörd (se även Brennen et al. 2020).

En ytterligare relevant term som ofta förekommer i kontexten falsk information är *fake news*, vars definition det inte heller råder konsensus kring (Caplan, Hanson & Donovan 2018) men som på ett relativt enkelt sätt kan användas för att analysera nyhetsartiklar som på ett medvetet sätt förmedlar information som är verifierbart falsk och som kan vilseleda läsare (Allcott & Gentzkow 2017). Inom begreppet kan vidare en rad olika typer av texter rymmas, t.ex. satir, parodi, fabricering, manipulering, propaganda och annonsering (Tandoc, Lim & Ling 2018). I kontexten information kring covid-19 aktualiserar termen en viktig analytisk distinktion mellan avsändare och mottagare; en distinktion som dock i viss mån rubbas i och med att en "nyhet" sprids och bearbetas t.ex. i sociala medier och internetfora av en blandning av aktörer, däribland enskilda individer. Då denna text inte har för huvudsakligt syfte att utreda orsakerna och mekanismerna bakom infodemin kommer främst de mer grundläggande

termerna *missinformation* och *desinformation* användas, även om dessa i många fall är svåra att helt och hållet särskilja från varandra.

Återkommande teman under infodemin 2020

Världshälsoorganisationens konstaterande om att en *infodemi* hade brutit ut skedde alltså relativt tidigt i händelseutvecklingen under 2020, dvs. i samband med att organisationen konstaterade att en *pandemi* brutit ut. Redan då hade ett flertal forskare börjat analysera förekomsten och spridningen av den växande mängd information som relaterade till pandemin. I januari 2020 började t.ex. forskare vid Carnegie Mellon University samla data omfattande både missinformation och desinformation på sociala medier, och kunde i april konstatera att pandemin genererat betydligt mer sådan slags information jämfört med andra händelser som vanligtvis är förknippade med förhöjda nivåer av problematisk information, såsom nationella val och naturkatastrofer. Vid det laget hade forskningsteamet identifierat ungefär 100 olika exempel, vilket alltså går att jämföra med en naturkatastrof som vanligtvis genererar ungefär 20 alternativa historier (Reid 2020). De tre teman som nedan kommer diskuteras bygger på de mer omfattande kategorier identifierade av forskningsteamet: virusets ursprung, medicinska råd och kurer, och vaccinet (IDeaS Center/CASOS Center 2020). Liknande teman återfinns även i andra forskningsresultat om information tillgänglig online i relation till covid-19; se t.ex. Evanega et al. (2020) studie av 38 miljoner artiklar i engelsktalande medier perioden januari-maj 2020.

VIRUSETS URSPRUNG

Information om det nya viruset och utbrottet i Wuhan i Kina var något medier över hela världen skrev om kring den 10 januari 2020, varvid sökningarna på Internet om viruset ökade lavinartat. Mot slutet av månaden hade sökningar om viruset nått den högsta maximala nivå en sökterm kan nå i Googles mätningar via Google Trends. Detta skedde alltså innan viruset ens fått sitt officiella namn (covid-19 eller SARS-CoV-2) från Världshälsoorganisationen senare i februari (Cuan-Baltazar et al. 2020).

Bland det mest centrala i sammanhanget av en pandemi är att förstå vad det handlar om för slags virus, där dess ursprung blir högst relevant. Under en period präglad av osäkerhet och där efterfrågan på information inom kort når extrema höjder då människor oroar sig för sin egen hälsa, tar det inte lång tid för olika rykten att florerat kring smittans ursprung. Vid sidan om vad traditionella medier rapporterade om virusutbrottet i Wuhan och olika experters resonemang kring hur smittan kan ha uppstått, spreds ett stort antal andra idéer om virusets ursprung under pandemins första månader. Här följer ett axplock av de olika konspirationsteorier som började cirkulera: viruset var ett biologiskt vapen skapat av USA, Kina eller Ryssland, elektromagnetiska fält och

installationen av trådlös 5G-teknologi orsakade utbrottet, företaget Coca-Cola stod bakom utbrottet, amerikanska soldater drack ormblood i Thailand och förde med smittan till Wuhan där de skulle delta i Military World Games, eller diverse olika laboratorier eller forskningsinstitut skapade viruset (IDeaS Center/CASOS Center 2020).

Ett antal faktorer när det gäller smittans ursprungliga epicenter i Wuhan i Kina banade väg för desinformation av olika slag. I ett land som Kina där kontroll över det fria ordet under flera år kraftigt ökat mycket tack vare teknologisk utveckling (Moore 2018) togs tidigt tog ett antal åtgärder för att på olika sätt minimera eller manipulera information om vad som egentligen pågick. Så tidigt som januari 2020 rapporterade *Wall Street Journal* att den kinesiska staten reagerat med diverse åtgärder för att styra samtalet på sociala medier, där kritik mot landets ledning i samband med virusutbrottet uttalats (Wei 2020). Kort därefter rapporterade *The Economist* (2020) att konspirationsteorin om att USA låg bakom viruset spred sig som en löpeld på Kinas hårt reglerade Internet; desinformation tidskriften menade den kinesiska staten engagerat sig i att sprida. Forskare kunde senare under året konstatera att en väldigt signifikant andel av både desinformation och missinformation om covid-19 kunde spåras till kinesiska och även ryska källor (Thompson, Nicholson & Ho 2020). Rysslands inblandning i spridningen av missinformation och desinformation om covid-19 under 2020 har likt Kinas uppmärksammas flitigt (se t.ex. Bright et al. 2020, EUvsDisinfo 2020b, Moy & Gradon 2020, Sukhankin 2020). I kontexten falsk och vilseledande informations-spridning om virus ur ett historiskt perspektiv kan det också tilläggas att det var Sovjetunionen som på 1980-talet började sprida desinformation om HIV-virusets ursprung på 1980-talet; desinformation som utvecklats till en seglivad konspirationsteori om USA och biologiska vapen (Strudwicke & Grant 2020). Forskare menar att det finns potential för att teorierna som spridits under coronapandemin också kommer ha lång livslängd (Thompson, Nicholson & Ho 2020). Ursprunget till falsk information om covid-19, inklusive virusets ursprung, har dock inte enbart kunnat spåras till kinesiska och ryska källor, utan har dokumenterats även i material med ursprung i t.ex. Iran och Turkiet (Bright et al. 2020).

ALTERNATIVA MEDICINSKA RÅD, KURER OCH BEHANDLINGAR

Det tema som hör till det i särklass främsta när det gäller mängden olika idéer och historier som tidigt identifierades i sociala medier är information som handlar om olika alternativa medicinska råd, kurer och behandlingar (IDeaS Center/CASOS Center 2020). Det är ett tema som också förekom i väldigt stor utsträckning i engelsktalande medier under första halvan av 2020 (Evanega et al. 2020). Forskare har även utifrån mängden alternativa råd och kurer som cirkulerar i den afrikanska kontexten, benämnt situationen som en "epidemi av mirakelkurer" (Eboime, Iwu & Banke-Thomas 2020). Att söka information

om virusets ursprung kan vara centralt, men inte lika viktigt i jämförelse med explicit information om hur man kan stoppa smittan eller sjukdomsförloppet i takt med att allvaret om virusets följder blir mer och mer synliga.

Under detta tema rymms en enorm bredd av olika idéer och som har dokumenterats från alla jordens hörn (Graham-Harrison et al. 2020). I sociala medier spreds t.ex. kurer omfattande essentiella ångor, kolloidalt silver, vitlök, handtork, varmt vatten, glass, ett varmt bad, citronjuice och salt, fårhuvudsoppa, bananer, 15 minuter i bastun, raka skägget, svart te, ketamin, kaffe, C-vitamin, D-vitamin, vulkanisk aska, olika kinesiska örter och kokain (IDEAS Center/CASOS Center 2020). Således en rad relativt harmlösa exempel, medan andra är betydligt mer allvarliga. Oavsett är förekomsten av dessa slags råd problematiska ifall människor som under stora påfrestningar och stress under en rådande pandemi sätter sin tilltro till dem, och möjligen börjar tro att de antingen kan besegra smittan på egen hand eller kan skydda sig mot att bli smittad genom helt andra medel än de som nationella myndigheter generellt sett rekommenderat. I värsta fall kan ett sjukvårdssystem redan under enorm press betungas av människor som behöver sjukvård efter att ha intagit olika alternativa kurer eller testat obeprövade behandlingar (Scerri & Grech 2020).

Rykten om olika råd och kurer kan startas av enskilda individer, inklusive av människor med en genuin vilja att hjälpa andra människor skydda sig eller förhindra fortsatt spridning. Att människor dessutom söker efter sådan information varhelst de kan ju mer allvarlig situationen verkar vara, är inte svårt att förstå med tanke på den psykosociala stress isolering i hemmet innebär, särskilt ifall man hör till en riskgrupp (Tasnim, Hossain & Mazmuder 2020). Ett stort problem är att denna enorma efterfrågan på information skapar olika vinstmöjligheter, såsom att sälja olika slags botemedel eller otestade produkter (Jamison et al. 2020) eller öka antalet följare och uppmärksamhet på sociala medier för influencers och andra offentliga personer (Brennen et al. 2020). Desinformation som del av en större kampanj för att påverka samtalet kring viruset kan också rida på vågen av efterfrågan av information om olika behandlingar och läkemedel mot viruset. Detta skedde t.ex. på den ryska nyhetstjänsten Sputniks tjeckiska nätpublikation, där man i mars 2020 kunde läsa om hur Ryssland lanserat ett nytt läkemedel som gav effektivt skydd mot viruset när inga sådana läkemedel rekommenderats av t.ex. WHO (EUvsDisinfo 2020a).

VACCINET

Relaterat till olika råd och kurer är slutligen information som relaterar till ett coronavaccin. När det gäller vacciner i allmänhet har både missinformation och desinformation studerats, och det går idag att konstatera att även om individer som motsätter sig vacciner är relativt få jämfört med allmänhetens åsikter överlag har de haft ett oproportionerligt stort genomslag online (Jamison et al. 2020). Förekomsten av detta mönster omfattar sociala medier såsom YouTube och

Facebook (DiResta & Wardle 2020) samt Twitter (Tomeny, Vargo & El-Toukhy 2017), där även automatiserade botar och aktivitet som kan kopplas till ryska "troll"¹ driver på utvecklingen och till exempel kan stärka uppfattningen att det inte finns någon konsensus alls inom forskningen kring vaccinanvändning (Broniatowski et al. 2018). En omfattande global studie av diskussioner om vaccin på Facebook under 2019 visar att kluster av vaccinationsmotståndare tenderar att förgrena sig med användare som inte aktivt tagit sida för eller emot vaccin, medan kluster av användare som är positivt inställda till vacciner är mer isolerade på plattformen; ett mönster som överensstämmer med hur vaccinmotståndet över tid framgångsrikt organiserat sig online (DiResta & Wardle 2020). Det finns farhågor om att vaccinmotstånd som åsikt inom en tioårsperiod kommer att dominera samtalet om vacciner (Johnson et al. 2020).

Mot ovan bakgrund kan man karakterisera utvecklingen tidigt under 2020 som att det redan fanns aktiva användare i sociala medier, omfattande både de som var för och emot vacciner, redo i startgroparna när smittan bröt ut. På Twitter var det t.ex. dessa konton som var bland de som först började twittra regelbundet om det nya viruset (Jamison et al. 2020). Även om de ämnen som dessa konton twittrade om varierade, och fortsätter att variera idag, var det möjligt för de som väldigt aktivt började sprida falsk och vilseledande information att tidigt sätta sin prägel på samtalet i en tid av stor osäkerhet och efterfrågan på information. Det är i kontexten också viktigt att notera att missinformation och desinformation om de två första teman diskuterade ovan, kan vävas in i poster från dessa slags användare i sociala medier, eftersom en del vaccinmotståndare i sociala medier aktivt delar även annan slags information som de anpassar för att passa in i den verklighetsbild de framför (Jamison et al. 2020). En generell misstro mot myndigheter och traditionella medier är något som kan förena en rad olika verklighetsbilder och sedan länge etablerade konspirationsteorier som förmedlas via sociala medier, internetfora och olika slags sites (Smith, Cubbon & Wardle 2020).

Denna samkörning av verklighetsbilder betydde också att den falska och vilseledande information som tidigt började spridas kring vaccinet uppvisade en väldig bredd. Under våren 2020 kunde det till exempel handla om att vissa länder som Kina, Kuba eller Egypten redan hade ett vaccin och en rad olika idéer om vad som kunde ligga bakom sådana uppgifter (IDeaS Center/CASOS Center 2020). Återkommande påståenden om vaccinet var vidare att det fanns ett antal olika politiska och ekonomiska anledningar bakom framtagandet av ett covid-19-vaccin, att vaccinet innebar att ett microchip fördes in under huden, ofta med ett argument om att det var Bill Gates sätt att spåra och kontrollera människor, att vaccinet kunde ändra på människors DNA, och att det var farligt för människors hälsa och skulle visa sig vara dödligt (Smith, Cubbon

1 Individier som bakom dold identitet medvetet sprider osämja online.

& Wardle 2020). Under december 2020 räknades fortfarande dessa slags påståenden som bland de mest spridda på sociala medier (Carmichael & Goodman 2020). Informationsspridning om ett covid-19-vaccin verkar således enligt forskningen ha utvecklats till en samlingspunkt för en del det som omfattas av infodemin. Det betyder i sin tur att högst förståeliga frågor och funderingar och även skepsis kring vaccinet kunde bli en inkörsport för en del användare på sociala medier till en rad alternativa verklighetsbilder med mer eller mindre direkt koppling till just vaccinet.

Diskussion

Den här artikeln inledde med att poängtera, att även om den så kallade “infodemin”, som bröt ut under 2020 visat sig ha en omfattning utan tidigare motsvarighet, var dess förekomst knappast något som bröt mot tidigare mönster. Så även fallet med dess olika komponenter såsom de tre teman diskuterade här. Det här var ämnen som inte bara engagerade människor av ovan diskuterade skäl och därför exploderade online. De kunde också omedelbart få fart genom att det redan fanns etablerade noder på Internet – i t.ex. sociala medier, olika slags internetfora och alternativa medier – som de kunde koppla upp sig mot och förgrena sig vidare från. Vågen av missinformation och desinformation kunde t.ex. anpassa sig till existerande konspirationsteorier och narrativ, men också till olika slags affärsverksamheter som erbjöd produkter inom hälsoområdet.

Om man ser det som att grundstrukturerna för en infodemi av sällan skådad omfattning redan fanns där, fanns dock också grunderna för olika slags faktakontroller redan igång. Omfattningen av självständig faktagranskning sköt likt mängden av information också i höjden i takt med infodemins utbrott: antalet faktagranskare på engelska ökade med mer än 900 % under perioden januari till mars 2020 (Brennen et al. 2020). Även om faktagranskare omöjliga kan försöka bemöta all falsk och vilseledande information har aktiviteten alltså varit febril. De är dessutom organiserade, t.ex. genom nätverket International Fact-Checking Network (IFCN) vid Poynter Institute som fört samman faktagranskare från 70 länder och anses vara det största internationella projektet för faktagranskning för tillfället (Luengo & García-Marín 2020).

Trycket på sociala medier att själva agera för att stävja mängden falsk information som spreds på plattformarna ökade också under 2020. Både Facebook och Twitter hävdade att åtgärder tidigt satts in för att ta bort eller varna för felaktig information om coronaviruset så fort sådan hittades, men blev trots detta i maj 2020 kallade till det brittiska parlamentet för utfrågning efter vad parlamentsledamöter ansett vara bristfällig hantering av situationen (Frenkel, Alba & Zhong 2020, BBC News 2020).

Hur faktagranskare lyckades i att bemöta falsk och vilseledande information, och vilka metoder för moderering, blockering och/eller varningar på

sociala medier som var mest effektiva för att stoppa spridningen av missinformation och desinformation under coronapandemin, kommer vara en uppgift för framtida forskning. Båda formerna av åtgärder måste dock hantera en av de faktorer som är oerhört svår att undkomma i samband med en händelse av magnituden en pandemi: osäkerhet. När det gäller de tre teman denna artikel tar upp kan följande konstateras lite över ett år efter att rapporterna om ett nytt virus i Wuhan började nå resten av världen.

När det gäller virusets ursprung har ämnet inte helt kunnat läggas åt handlingarna. Med tanke på omständigheterna i Kina beskrivna ovan är detta inte helt och hållet överraskande. En delegation forskare på uppdrag av WHO reste i januari 2021 till Wuhan för att undersöka saken (McNeil & Wu 2021). I samband med att delegationen anlände i Kina publicerade *Wall Street Journal* en essä som menade att forskarna borde undersöka alla möjliga ursprung till viruset, inklusive att det kunde ha skapats i ett laboratorium (Chan & Ridley 2021). Även USA:s utrikesdepartement hävdade i ett faktablad publicerat den 15:e januari 2021 att det inte var avgjort ifall smittan började genom mänsklig kontakt med infekterade djur eller genom en olycka vid ett laboratorium (US Department of State 2021). Forskare vid Harvard Medical School hade dessutom redan under sommaren 2020 publicerat en analys som menade att det fanns bevis för att smittan bröt ut redan under hösten 2019, varvid viruset redan börjat spridas i samhället långt innan det spårades till marknaden i Wuhan (Nsoesie et al. 2020). Oavsett om man anser att dessa tre källor som på olika sätt tar upp osäkerheten kring virusets ursprung är pålitliga eller ej, är de svåra att likställa med ett rykte eller konspirationsteori som sprids av en individ på sociala medier. Exemplet visar med andra ord på svårigheten i att faktagranska och även rensa bort information som ifrågasätter något så centralt som uppgifter om virusets ursprung.

När det gäller temat alternativa medicinska råd, kurer och behandlingar har sjukvården över tid blivit bättre på att behandla covid-19, och flertalet studier visar på att olika möjliga läkemedel är på väg (se t.ex. White et al. 2021). Men som emellertid alltid är fallet när det gäller att behandla ett virus måste ett antiviralt läkemedel lyckas med att inte bara attackera virusets livscykel för att hindra att det förökar sig, utan det måste också se till att inte skada den människocell viruset hakat fast sig vid, och möjligen också kunna ha beredskap för att viruset muterar och utvecklar resistens (Harvard Medical School 2021). Då omedelbar tillgång till effektiva läkemedel således är svår att begära kvarstår alltså frågor kring alternativ för den enskilde individ som söker lösningar på hur man kan skydda sig mot viruset.

Faktagranskningar kring olika kurer har med andra ord ett långsiktigt uppdrag, men måste samtidigt anpassa sig till att den medicinska forskningen når nya eller uppdaterade resultat. Vitamin-D har t.ex. nämnts i kontexten missinformation kring covid-19. Vitamin-D är ett forskningsämne som under vanliga

förhållanden kan generera tusentals forskningsartiklar (Amin & Drenos 2021), och med tanke kring hur omdebatterat det varit under 2020 (Lenas 2021) är än mer uppmärksamhet att förvänta. Men medan påståenden om vitamin-D avfärdas som missinformation går det att bara inom en och samma tidskrift, *British Medical Journal Nutrition, Prevention & Health*, att läsa en artikel som i kontexten covid-19 lyfter behandling mot brist på vitamin-D som särskilt viktig för vissa grupper i samhället (Kohlmeier 2020), medan en annan publicerad ett halvår senare menar att det inte finns några starka vetenskapliga bevis för att högt intag av vitamin-D skulle vara ett sätt att förebygga eller behandla covid-19 (Amin & Drenos 2021). Med en så pass oenig forskning (Lenas 2021) har både faktagranskare och sociala medieplattformarna en svår uppgift att anpassa sig till.

Slutligen är vaccinering mot covid-19 i skrivande stund inte på långa vägar en avslutad process. Osäkerhet kring t.ex. effektiviteten hos de olika vaccinen, hur de olika vaccinerna lyckades tas fram så snabbt samt möjliga bieffekter på sikt utgör således fortsatt en grund för den ovan beskrivna diskussion och informationsspridning som förs online kring vacciner. När sociala medieplattformar såsom Twitter tas upp som problematisk är det emellertid också bra att notera att åtminstone i den amerikanska kontexten är användare på Twitter och deras åsikter inte helt och hållet representativa för befolkningen generellt – särskilt inte när det gäller de mest aktiva användarna (Wojcik & Hughes 2019). Enligt en studie (preprint) om hur exponering för missinformation om covid-19-vaccinet kan ha en negativ påverkan på individens inställning gentemot vaccinering finns det också skillnad mellan hur mottaglig man är utifrån en rad socio-ekonomiska faktorer samt ålder och kön (Loomba et al. 2020), vilket tillsammans med det faktum att diskussioner på t.ex. Twitter om vacciner omfattar en mängd olika åsikter och perspektiv (Jamison et al. 2020) pekar på en heterogen blandning människor som är intresserade av ämnet vaccin. Detta torde ha en inverkan på åtgärder för bästa sätt att bemöta olika påståenden. Dessutom är exponering för falsk eller vilseledande information inte en garanti för att en användare på sociala medier börjar tro att den informationen är sann (Bridgman et al. 2020).

Slutsats

När människor under stor påfrestning och stress, såsom under isolering i hemmet, översköjs med information om hur ett virus under mer eller mindre oklara former sprider sig över hela jordklotet och orsakar allvarlig sjukdom och död, kan ett väldigt stort behov för information uppstå. I en sådan extrem situation, där människor dessutom spenderar mer tid framför sina skärmar, kan vissa mindre välgrundade svar, förenklade tolkningar av data och forskning och missförstånd som appellerar till känslor få fäste och spridas vidare via sociala medier i en rasande fart. Följderna har redan börjat studeras, och med

tanke på att rykten och konspirationsteorier om något som berör ens hälsa och välbefinnande visat sig kunna ha väldigt lång livslängd, såsom i fallet HIV (Mian & Shan 2020), är det möjligt att vissa av de exempel som diskuterats i den här texten kommer cirkulera under lång tid framöver.

Något som också diskuterats ovan är hur detta händelseförlopp inte borde ha kommit som en överraskning. Det är helt enkelt inte förvånande att den höga graden av osäkerhet som obönhörligen präglar situationen skulle kunna fungera som en motor som driver strömmen av denna slags information. Men istället för att fokusera på hur "fel" människor tänker när de börjar flyta med i ett flöde av missinformation och desinformation, kan man ställa sig frågan varför en del människor helt eller delvis avvek från myndigheters, etablerade mediers och beslutsfattares flöde av information kring viruset?

En del i svaret på den frågan ligger i den redan existerande interdisciplinära forskningen kring konspirationsteorier. En rad politiska, sociala samt psykologiska faktorer som kan förklara varför konspirationsteorier får fäste hos vissa människor har identifierats (för forskningsöversikt se Douglas et al. 2019), vilket också delvis berörts ovan. Enligt den amerikanske psykiatrikern Joe Pierre är de insatser som krävs för att motverka denna utveckling dock så omfattande att det är många som önskar att det var ett tillstånd som kunde "botas" genom ett besök hos personer i hans profession. Men nej, istället ser Pierre situationen under covid-19 som ett symptom hos ett sjukt samhälle där misstro mot institutioner och falsk informationsspridning i ett Vilda Västern-tillstånd hör till grundorsakerna. Åtgärder utifrån ett hälsoperspektiv handlar därför om sådant som att institutioner måste återfå offentlighetens tilltro, kommunicera medicinsk information både genom fysiska möten med människor och online, samt arbeta preventivt för att ligga steget före olika rykten eller falsk information som kan uppstå (Pierre 2020).

Emellertid går det inte att säga att alla de personer som sökte sig till ett brett antal källor för information om covid-19 drevs utifrån övertygelser baserade på konspirationsteorier. Här finns en rad följdfrågor som istället kan ställas. Fanns det t.ex. något som var mindre lyckat eller oklart i myndigheters, mediers och beslutsfattares kommunikation till medborgare och som fick en del människor att vända sig annorstädes, t.ex. till källor med ursprung i andra länder än ens eget, vare sig det rörde sig om utländsk mainstreammedia, alternativ media eller sociala medier med en internationell samling användare? Hur mottas t.ex. myndigheters kommunikation om viruset, olika analyser och åtgärder när medborgare redan har kunskap om motsvarande kommunikation från myndigheter i en rad andra länder, och det uppstår en diskrepans? En analys utifrån hur användare existerar i ett föränderligt medielandskap där val av flöden inte är begränsat varken till landsgränser eller medietyp, kan vara en utgångspunkt för att förstå hur alternativa narrativ visavi den "officiella" bilden av vad som pågår kan etableras.

Referenser

- Allcott, Hunt & Genzkow, Matthew, 2017. "Social Media and Fake News in the 2016 Election", *Journal of Economic Perspectives* 31(2), s. 211–236. DOI: 10.1257/jep.31.2.211.
- Amin, Hasnat & Drenos, Fotios, 2021. "No Evidence That Vitamin D is Able to Prevent or Affect The Severity of COVID-19 in Individuals With European Ancestry: A Mendelian Randomisation Study of Open Data", *BMJ Nutrition, Prevention & Health* 2021. DOI: 10.1136/bmjnph-2020-000151.
- Baines, Darrin & Elliott, Robert J. R., 2020. "Defining Misinformation, Disinformation and Malinformation: An Urgent Need for Clarity During the COVID-19 Infodemic", *Discussion Papers 20-06, Department of Economics, University of Birmingham*, tillgänglig på <https://ideas.repec.org/p/bir/birmec/20-06.html>, citerad 2021-01-16.
- BBC News, 2020. "Social Media Firms Fail to Act on Covid-19 Fake News", *BBC News*, 2020-06-03, tillgänglig på <https://www.bbc.com/news/technology-52903680>, citerad 2020-01-25.
- Brennen, J. Scott, Simon, Felix, Howard, Philip N. & Kleis Nielsen, Rasmus, 2020. "Types, sources, and claims of COVID-19 misinformation", *Reuters Institute Fact Sheet, University of Oxford*, tillgänglig på <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/types-sources-and-claims-covid-19-misinformation>, citerad 2021-01-16.
- Bridgman, Aengus Merkley, Eric, Loewen, Peter John, Owen, Taylor, Ruths, Derek, Teichmann, Lisa & Zhilin, Oleg, 2020. "The Causes and Consequences of COVID-19 Misperceptions: Understanding the Role of News and Social Media", *The Harvard Kennedy School (HKS) Misinformation Review* 1. DOI: doi.org/10.37016/mr-2020-028.
- Bright, Jonathan, Au, Hubert, Bailey, Hannah, Elswah, Mona, Schliebs, Marcel, Marchal, Nahema, Schwieter, Christian, Rebello, Katarina & Howard, Philip N., 2020. "Coronavirus Coverage by State-Backed English-Language News Sources – Understanding Chinese, Iranian, Russian and Turkish Government Media", *COMPROP Data Memo 2020.2, Oxford Internet Institute*, 2020-04-08, tillgänglig på <https://blogs.oii.ox.ac.uk/comprop/research/state-media-coronavirus>, citerad 2020-01-17.
- Broniatowski, David A., Jamison, Amelia M., Qi, SiHua, AlKulaib, Lulwah, Chen, Tao, Benton, Adrian, Quinn, Sandra C., & Dredze, Mark, 2018. "Weaponized Health Communication: Twitter Bots and Russian Trolls Amplify the Vaccine Debate", *American Journal of Public Health*, 108(10), s. 1378–1384. DOI: 10.2105/AJPH.2018.304567.
- Caplan, Robyn, Hanson, Lauren & Donovan, Joan, 2018. "Dead Reckoning: Navigating Content Moderation After "Fake News"", *Data & Society Research Institute*, tillgänglig på <https://datasociety.net/library/dead-reckoning>, citerad 2021-01-12.
- Carmichael, Flora & Goodman, Jack, 2020. "Vaccine Rumours Debunked: Microchips, 'altered DNA' and More", *BBC News*, 2020-12-02, tillgänglig på <https://www.bbc.com/news/54893437>, citerad 2020-01-14.
- Chan, Alina & Ridley, Matt, 2021. "The World Needs a Real Investigation Into the Origins of Covid-19", *The Wall Street Journal*, 2021-01-15, tillgänglig på <https://www.wsj.com/articles/the-world-needs-a-real-investigation-into-the-origins-of-covid-19-11610728316>, citerad 2021-01-25.
- Cuan-Baltazar, Jose, Muñoz-Perez, Maria, Robledo-Vega, Carolina, Pérez-Zepeda, Maria & Soto-Vega, Elena, 2020. "Misinformation of COVID-19 on the Internet: Infodemiology Study", *JMIR Public Health and Surveillance* 6(2), e18444. DOI: 10.2196/18444.

- DiResta, Renée & Wardle, Claire, 2020. "Online Misinformation About Vaccines", *The Sabin-Aspen Vaccine Science & Policy Group*, May 2020, tillgänglig på <https://www.sabin.org/updates/resources/meeting-challenge-vaccination-hesitancy>, citerad 2021-01-20.
- Douglas, Karen M., Uscinski, Joseph E., Sutton, Robbie M., Cichocka, Aleksandra, Nefes, Turkyay, Ang, Chee Siang & Deravi, F., 2019. "Understanding Conspiracy Theories", *Political Psychology* 40, s. 3-35. DOI: 10.1111/pops.12568.
- Eboreime, Ejemai Amaize, Iwu, Chinwe Juliana & Banke-Thomas, Aduragbemi, 2020. "'Any and Every Cure for COVID-19': An Imminent Epidemic of Alternative Remedies Amidst the Pandemic?", *PanAfrican Medical Journal* 35(2), s. 108. DOI: 10.11604/pamj.supp.2020.35.108.24728.
- EUvsDisinfo, 2020a. "Disinfo: Russia Invented a Cure for Coronavirus", *European External Action Service's East StratCom Task Force News and Analysis*, 2020-04-03, tillgänglig på <https://euvsdisinfo.eu/report/russia-invented-a-cure-for-coronavirus>, citerad 2021-01-16.
- EUvsDisinfo, 2020b. "New Stories, Old Plots. How the Pro-Kremlin Disinformation Network Capitalises on COVID-19 Outbreak", *European External Action Service's East StratCom Task Force News and Analysis*, 2020-05-04, tillgänglig på <https://euvsdisinfo.eu/new-stories-old-plots>, citerad 2021-01-25.
- Evanega, Sarah, Lynas, Mark, Adams, Jordan & Smolenyak, Karianne, 2020. "Coronavirus Misinformation: Quantifying Sources and Themes in the COVID-9 'infodemic'", *JMIR Preprints* 19/10/2020, 25143. DOI: 10.2196/preprints.25143.
- Frenkel, Sheera, Alba, Davey & Zhong, Raymond, 2020. "Surge of Virus Misinformation Stumps Facebook and Twitter", *The New York Times*, 2020-03-08, tillgänglig på <https://www.nytimes.com/2020/03/08/technology/coronavirus-misinformation-social-media.html>, citerad 2020-01-25.
- Fung, Isaac Chun-Hai, King-Wa Fu, Chung-Hong Chan, Benedict Shing Bun Chan, Chi-Ngai Cheung, Thomas Abraham & Zion Tsz Ho Tse, 2016. "Social media's initial reaction to information and misinformation on Ebola, August 2014: Facts and rumors", *Public Health Reports* 131(3), s. 461-473. DOI: 10.1177/003335491613100312.
- Graham-Harrison, Emma, Phillips, Tom, Ellis-Petersen, Hannah & Burke, Jason, 2020. "As Coronavirus Spreads Around the World, so too do the Quack Cures", *The Guardian*, 2020-04-16, tillgänglig på <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/16/as-coronavirus-spreads-around-the-world-so-too-do-the-quack-cures>, citerad 2021-01-16.
- Harvard Medical School, 2021. "Treatments for COVID-19", *Harvard Health Publishing*, 2021-01-13, tillgänglig på <https://www.health.harvard.edu/diseases-and-conditions/treatments-for-covid-19>, citerad 2021-01-26.
- IdeaS Center/CASOS Center, 2020. "List of Known Misinformation and Disinformation Regarding Corona Virus in Social Media", *Center for Informed Democracy & Social Cybersecurity (IdeaS), Carnegie Mellon University*, tillgänglig på <https://www.cmu.edu/ideas-social-cybersecurity/research/coronavirus.html>, citerad 2020-12-15.
- Jamison, Amelia M., Broniatowski, David A., Drezde, Mark, Sangraula, Anu, Smith, Michael C. & Quinn, Sandra C., 2020. "Not just conspiracy theories: Vaccine opponents and proponents add to the COVID-19 'infodemic' on Twitter", *The Harvard Kennedy School Misinformation Review* 1(3). DOI: 10.37016/mr-2020-38.
- Johnson, Neil F., Velásques, Nicolas, Johnson Restrepo, Nicholas, Leahy, Rhys, Gabriel, Nicholas, El Oud, Sara, Zheng, Minzhang, Manrique, Pedro, Wuchty, Stefan & Lupy, Yonatan, 2020. "The Online Competition between Pro- and Anti-Vaccination Views", *Nature* 582, s. 230-233. DOI: 10.1038/s41586-020-2281-1.

- Kohlmeier, Martin, 2020. "Avoidance of Vitamin D Deficiency to Slow the COVID-19 Pandemic", *BMJ Nutrition, Prevention & Health* 3. DOI: 10.1136/bmjnph-2020-000096.
- Lenas, Sverker, 2021. "Delade meningar om D-vitamin hjälper mot svår covid-19", *Dagens Nyheter*, 2021-01-27, tillgänglig på <https://www.dn.se/insidan/kan-d-vitamin-forebygga-svar-covid-19/>, citerad 2021-01-30.
- Loomba, S., de Figueiredo, A., Piatek, S.J., de Graaf, K. & Larson, H.J., 2020. "Measuring the Impact of Exposure to COVID-19 Vaccine Misinformation on Vaccine Intent in the UK and US", *medRxiv*. DOI: 10.1101/2020.10.22.20217513.
- Luengo, María & García-Marín, David, 2020. "The Performance of Truth: Politicians, Fact-Checking Journalism, and the Struggle to Tackle COVID-19 Misinformation", *American Journal of Cultural Sociology* 8, s. 405-427. DOI: 10.1057/s41290-020-00115-w.
- McNeil, Sam & Wu, Huizhong, 2021. "WHO Team Arrives in Wuhan to Investigate Pandemic Origins", *Associated Press (AP)*, 2021-01-14, tillgänglig på <https://apnews.com/article/who-team-arrives-wuhan-virus-origins-db3e9adcbfa801d3e8274c1976ea5fcd>, citerad 2021-01-26.
- Mian, Areeb & Khan, Shujhat, 2020. "Coronavirus: the spread of misinformation", *BMC Medicine* 18(89). DOI: 10.1186/s12916-020-01556-3.
- Moore, Martin, 2018. *Democracy hacked: Political turmoil and information warfare in the digital age*. London: Oneworld Publications.
- Moy, Wesley & Gradon, Kacper, 2020 "COVID-19 Effects and Russian Disinformation", *Homeland Security Affairs* 16, Article 8 (December, 2020), tillgänglig på www.hsaj.org/articles16533, citerad 2021-01-23.
- Nagpal, Sajjan Jiv, Karimianpour Ahmadreza, Mukhija Dhruvika & Mohan, Diwakar, 2015a. "Dissemination of 'misleading' information on social media during the 2014 Ebola epidemic: an area of concern", *Travel Medicine and Infectious Medicine* 13(4), s. 338-339. DOI: 10.1016/j.tmaid.2015.05.002.
- Nagpal, Sajjan Jiv, Karimianpour, Ahmadreza, Mukhija, Dhruvika, Mohan, Diwakar & Brateanu, Andrei, 2015b. "YouTube videos as a source of medical information during the Ebola hemorrhagic fever epidemic", *Springerplus* 4, s. 457. DOI: 10.1186/s40064-015-1251-9.
- Nsoesie, Elaine Okanyene, Rader, Benjamin, Barnoon, Yiyao L., Goodwin, Lauren & Brownstein, John S., 2020. "Analysis of Hospital Traffic and Search Engine Data in Wuhan China Indicates Early Disease Activity in the Fall of 2019", *Harvard Medical School Scholarly Articles*, tillgänglig på <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:42669767>.
- Oyeyemi, Sunday Oluwafemi, Gabarron, Elia & Wynn, Rolf, 2014. "Ebola, Twitter and misinformation: a dangerous combination?", *BMJ* 349. DOI: 10.1136/bmj.g6178.
- Pierre, Joe, 2020. "COVID-20 and the Year of Conspiracy Theory", *Psych Unseen: Brain, Behavior, and Belief*, 2020-12-15, tillgänglig på <https://www.psychologytoday.com/ca/blog/psych-unseen/202012/covid-20-and-the-year-the-conspiracy-theory?>, citerad 2021-02-22.
- Reid, Liz, 2020. "There is 'Way, Way More' Disinformation Related to Coronavirus Compared to Other Events", 90.5 WESA, 2020-04-13, tillgänglig på <https://www.wesa.fm/post/there-way-way-more-disinformation-related-coronavirus-compared-other-events#stream/0>, citerad 2021-01-03.
- Scerri, Mariella & Grech, Victor, 2020. "COVID-19, its Novel Vaccination and Fake News - What a Brew", *Early Human Development* (In Press). DOI: 10.1016/j.earlhumdev.2020.105256.

- Sharma, Megha, Yadav, Kapil, Yadav, Nitika & Ferdinand, Keith C., 2017. "Zika virus pandemic—Analysis of Facebook as a social media health information platform", *American Journal of Infection Control*, 45(3), s. 301–302. DOI: 10.1016/j.ajic.2016.08.022.
- Smith, Rory, Cubbon, Seb & Wardle, Claire, 2020. Under the Surface: Covid-19 Vaccine Narratives, Misinformation and Data Deficits on Social Media", *First Draft*, 2020-11-12, tillgänglig på <https://firstdraftnews.org/vaccinenarratives-full-report-november-2020>, citerad 2021-01-16.
- Strudwicke, Indigo J. & Grant, Will J., 2020. "#JunkScience: Investigating Pseudoscience Disinformation in the Russian Internet Research Agency Tweets", *Public Understanding of Science* 29(5), s. 459–472. DOI: 10.1177/0963662520935071.
- Sukhankin, Sergey, 2020. "COVID-19 as a Tool of Information Confrontation: Russia's Approach", *The School of Public Policy Publications* 13(3), April 2020, tillgänglig på <https://ssrn.com/abstract=3566689>, citerad 2021-01-23.
- Tandoc, Edson C., Jr, Lim, Zheng Wei & Ling, Richard, 2018. "Defining "Fake News", *Digital Journalism* 6(2), s. 137–153. DOI: 10.1080/21670811.2017.1360143.
- Tasnim, Samia, Hossain, Mahbub & Munder, Hoimonty, 2020. "Impact of Rumors and Misinformation on COVID-19 in Social Media", *Journal of Preventive Medicine & Public Health* 53(3), s. 171–174. DOI: 10.3961/jpmph.20.094.
- The Economist, 2020. "China's rulers see the coronavirus as a chance to tighten their grip", *The Economist*, 2020-02-08, tillgänglig på <https://www.economist.com/china/2020/02/08/chinas-rulers-see-the-coronavirus-as-a-chance-to-tighten-their-grip>, citerad 2021-01-16.
- Thompson, Elizabeth, Nicholson, Katie & Ho, Jason, 2020. "COVID-19 disinformation spread by Russia, China, say experts", *CBC.com*, 2020-05-26, tillgänglig på <https://www.cbc.ca/news/politics/covid-coronavirus-russia-china-1.5583961>, citerad 2021-01-22.
- Tomeny, Theodore S., Vargo, Christopher J., El-Toukhy, Sherine, 2017. "Geographic and Demographic Correlates of Autism-Related Anti-Vaccine Beliefs on Twitter, 2009–15", *Social Science & Medicine* 191, s. 168–175. DOI: 10.1016/j.socscimed.2017.08.041.
- The United Nations Department of Global Communications (DGC), 2020. "UN tackles 'infodemic' of misinformation and cybercrime in COVID-19 crisis", *UN.org*, 2020-03-28, tillgänglig på <https://www.un.org/en/un-coronavirus-communications-team/un-tackling-%E2%80%98infodemic%E2%80%99-misinformation-and-cybercrime-covid-19>, citerad 2021-01-13.
- US Department of State, 2021. "Fact Sheet: Activity at the Wuhan Institute of Virology", *Office of the Spokesperson US Department of State, Washington D.C.*, 2021-01-15, tillgänglig på <https://2017-2021.state.gov/fact-sheet-activity-at-the-wuhan-institute-of-virology//index.html>, citerad 2021-01-25.
- Wei, Lingling, 2020. "China Strains to Stamp Out Coronavirus Criticisms at Home", *The Wall Street Journal*, 2020-01-28, tillgänglig på <https://www.wsj.com/articles/china-strains-to-stamp-out-coronavirus-criticisms-at-home-1158020740>, citerad 2021-01-20.
- White, Kris M., Rosales, Romel, Yildiz, Soner, Kehrer, Thomas, Miorin, Lisa, Moreno, Elena & García-Sastre, Adolfo, 2021. "Plitidepsin has Potent Preclinical Efficacy Against SARS-CoV-2 by Targeting the Host Protein eEF1A", *Science*, 2021-01-25. DOI: 10.1126/science.abf4058.

Wojcik, Stefan & Hughes, Adam, 2019. "Sizing Up Twitter Users", *Pew Research Center*, 2019-04-24, tillgänglig på <https://www.pewresearch.org/internet/2019/04/24/sizing-up-twitter-users>, citerad 2021-01-26.

Zarocostas, John, 2020. "How to Fight an Infodemic", *The Lancet*, 395(10225), s. 676. DOI: 10.1016/S0140-6736(20)30461-X.